

"Синяя книга" 1916 года в контексте антитурецкой пропаганды Великобритании в годы Первой мировой войны

Гусейнов Михаил

ХНУ имени В. Н. Каразина

guseynov.mikail@mail.ru

31 января 2006 г. в британском парламенте состоялись дебаты относительно одного из самых противоречивых источников эпохи Первой мировой войны – т.н. «Синей книги», освещающий положение армян в Османской империи в период 1914-1916 гг. Эти дебаты были вызваны требованием депутатов турецкого парламента признать данный документ материалом пропагандистского характера. Несмотря на то, что турецкие законодатели своей цели не добились, жаркие обсуждения этого вопроса и разделившиеся мнения британских парламентариев дают основания говорить об актуальности исследуемой темы. Данный сборник был составлен в бюро пропаганды, созданном в 1914 г., которым курировался британский МИД. Впоследствии это бюро получило название «Веллингтон-Хаус» – по месту своего расположения. Непосредственным руководителем проекта «Синей книги» был виконт Джеймс Брайс, известный публицист и правовед, член либеральной партии, неоднократно избиравшийся в британский парламент. В 1876 г. Брайс основал и возглавил англо-армянское общество, и в качестве его председателя посетил восточные вилайеты Турции и Кавказ. К началу мировой войны Брайс прослыл противником Османской империи, активно выступавшим за разрешение армянского вопроса путем отделения «армянских областей» от султанской Турции. К составлению сборника документов был привлечен молодой сотрудник Бюро информации и пропаганды Арнольд Тойнби, который уже зарекомендовал себя как автор произведений антитурецкой направленности. «Синяя книга» была представлена как сборник документов, свидетельствующих о турецких преступлениях во время депортации армянского населения в 1915 г. Всего в работе Брайса и Тойнби обнародованы 150 документов. Их анализ вынуждает усомниться в научной объективности авторов труда. Так, практически все из 150 документов можно отнести к категории недостоверных источников, поскольку исходили они от заинтересованных лиц. Львиная доля из них – это свидетельства американских миссионеров и армян. К первой группе относятся 59 документов (известных своими традиционными симпатиями к армянскому населению). Ко второй группе принадлежат 52 документа, представляющих позицию лишь одной из конфликтующих сторон – армян, при этом зачастую даже не указывается имя автора свидетельских показаний, которое скрывается за псевдонимами: «мистер Х», «Y», «Z» и т.д. 6 документов – это материалы партии «Дашнакцутюн», главного идеолога армянского национально-освободительного движения. В остальных документах, в большинстве своем, не указывается источник информации. Тойнби применяет характеристики: «Получено от авторитетного источника», «Передано нейтральным информированным источником» и т.д. Таким образом, многое говорит о пропагандистском характере данной публикации. Рассматривая представленные в ней документы можно выявить методы и приемы пропаганды, используемые Веллингтон-Хаус (метод «эмоционального резонанса», «эффект первичности», «констатация факта», метод «анонимного авторитета» и др.) Подобные подходы прослеживаются практически во всех материалах, представленных в «Синей книге». Это подводит к выводу, что данный сборник, изданный британскими властями, был инструментом антитурецкой пропаганды. Тем не менее, не стихающие споры о значении этого источника в вопросе трактовки событий 1915 г. в Османской империи требуют его дальнейшего непредвзятого изучения.

Два ключові фактори у генезисі капіталізму (на прикладі історії Китаю XVI-XIX ст.)

Матяш Євген

Нанкінський університет

ramyat@list.ru

Проблема переходу від феодалізму до капіталізму тривалий час цікавить істориків різної національної приналежності та ідейної спрямованості. Дискусії навколо цього питання, які мали місце як у країнах соціалістичного табору, так і на Заході, слугують цьому красномовним свідченням. Порівняльний аналіз історичного досвіду країн Європи та Азії надає багатий емпіричний матеріал для вивчення даного питання, але, як не дивно, таких спроб до нашого часу було здійснено надзвичайно мало (з-поміж існуючих можна назвати роботи істориків Ма Кеяо та Кеннета Померанца).

На Заході, де компаративний аналіз проводився найбільш плідно, у ході дискусій вчені поділилися на два табори: одні дотримувались думки, що розвиток торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої, веде до появи капіталізму (ця точка зору походить від Адама Сміта, на її позиціях виступали Пол Суїзі, Річард Хілтон), інші наполягали, що причини появи капіталізму необхідно шукати у рамках самої феодальної системи, сам розвиток торгівлі не може призвести до настільки кардинальних змін. З цієї позиції зокрема виступав Роберт Бреннер, який головну причину (не)появи капіталізму вбачав у відносинах власності: в Англії в XVI ст. землевласники, незвиклі чи нездатні до самостійного ведення господарства і невдоволені існуючим рівнем прибутку, відбирали землі у селян і передавали її у користування фермерам, які і виступили рушійною силою економічного прогресу, у Франції цього не відбулося, оскільки селяни змогли зберегти за собою непорушне право на користування землею.

Аналіз історії Китаю XVI-XIX ст. дає багатий матеріал для нового погляду на зазначену проблему. Китайські селяни знаходилися майже в тому самому правовому становищі, що й селяни Англії. Різниця полягала лише у тому, що перші були класичними орендарями, тому землевласнику не складало труднощів позбавити їх орендованих наділів, своєчасна несплата орендної платні вже була достатнім приводом для цього (в Англії, де існувала система копігольду, землевласникам доводилося непомірно підвищувати рівень файну, який сплачувався при вступі у володіння спадщиною). Таким чином в Китаї ніщо не заважало фермерам у разі потреби експропріювати землю та винаймати селян в якості робітників. Втім, цього не сталося. Накопичення землі в Китаї відбувалося, але не фермерами, а землевласниками, і не заради збільшення виробництва, а лише заради самого накопичення та здачі в оренду. Землевласники, задоволені існуючим рівнем ренти, не були зацікавлені ні у розвитку засобів виробництва, ні у самій торгівлі. Фермерство, яке з'явилося в XVII ст., не набуло поширення і до початок XX ст. Майже зникло. Тож для невникнення капіталізму у Китаї відносини власності не були ключовим фактором.

Що дійсно різнило економіки Англії та Китаю, так це відсутність зовнішньої торгівлі та значні перешкоди, які держава створювала на шляху розвитку внутрішньої торгівлі. Саме через відсутність належного ринку збуту фермери не мали можливості вдосконалювати засоби виробництва, робити інвестиції в господарство, і в таких умовах неодмінно програвали дрібному селянському господарству, продукція якого мала ту ж якість і коштувала дешевше, оскільки селяни розподіляли процес виробництва між членами родини і не залучали до виробництва найманих робітників.

Таким чином, для розуміння першопричин генезису капіталізму порівняльний аналіз країн Заходу та Сходу має беззаперечне значення. Проаналізувавши розвиток економіки Англії та Китаю, можна зробити припущення, що головними передумовами появи капіталізму є наявність ринку збуту товарів, що веде до посилення конкуренції серед виробників, та відповідної соціальної структури, в якій землевласники, незвиклі чи нездатні до господарювання і невдоволені рівнем існуючого прибутку, передають землю у

користування фермерам, які і виступають рушійною силою економічного прогресу. Лише наявність цих двох передумов забезпечує еволюційний розвиток економіки та перехід до капіталізму. Ігнорування будь-якої з них веде до хибного розуміння історії.

Моргун Олег

ХНУ имени В. Н. Каразина

ov.morgun@gmail.com

Еще в XIV – XV вв. османские государственные деятели проявляли определенный прагматизм и гибкость, заимствуя у Западной Европы технику производства огнестрельного оружия и военных кораблей, которые представляли собой лишь предметы материальной культуры. Все прочие элементы, начиная от государственного устройства и заканчивая ценностной системой, воспринимались враждебно. Определенный переворот в мировоззрении османской элиты произошел после поражения Османской империи в войне со Священной Лигой и подписания Карловицкого мирного договора в 1699 г. «Эпоха тюльпанов» (Lâle devri) обязана своим названием получившей широкое распространение моде на тюльпаны, подспудно знаменующей начавшиеся перемены среди османских правящих кругов в отношении к Западной Европе. Хронологические рамки этого периода (1718 – 1730 гг.) ограничены временем правления великого везира Дамада Ибрагим-паши. Характерно, что большая часть начинаний Дамада Ибрагим-паши осуществлялась в духе традиционных реформ с целью возрождения и укрепления действующих государственных институтов. Цель нашей работы – проследить новые тенденции, которые определяются как начало европеизации.

Отличительной чертой эпохи, на фоне которой проходили нововведения, стало стремление великого везира к сохранению мира буквально любой ценой. В 1718 г. был заключен Пожаровецкий мирный договор после очередной войны с австрийскими Габсбургами (1714-1716 гг.), узаконивший новые территориальные потери Османского государства. Кроме того, Дамад Ибрагим-паша гарантировал Петру I, что не будет вмешиваться в Северную войну между Россией и Швецией, а также прекратит набеги крымских татар.

Осуществление преобразований стало возможным только после осознания отсталости османских структур. Ключевую роль в этом направлении сыграл отчет о посольстве во Францию в 1720-1721 гг. Йермисекиза Мехмед-эфенди, в котором были собраны сведения не только о французской военной организации и фабричном производстве, но даже о манерах поведения и положении женщин. Не менее важная роль принадлежит публицистическим произведениям. В первые года везирата Дамада Ибрагим-паши получило распространение анонимное сочинение, содержащие беседу между мусульманином и европейцем, в которой последний убеждает первого в необходимости использования европейских специалистов для реорганизации османской армии. Наиболее полно заимствование европейского опыта обосновывается в труде Ибрагима Мутаферрики «Основы мудрости в устройстве народов», которое было представлено султану в 1731 г. уже после казни Дамада Ибрагим-паши, но является воплощением идей «эпохи тюльпанов».

В 1727 г. благодаря деятельности Ибрагима Мутаферрики и Саида Челеби, сына Йермисекиза Мехмед-эфенди, была открыта первая турецкая типография, подорвавшая монополию улемов на переписывание книг. Во избежание реакции улемов учреждение типографии было одобрено ферманом Ахмеда III и фетвой шейх-уль-ислама Абдуллаха-эфенди, который в 1729 г. написал даже благодарственное предисловие к первой напечатанной книге.

Весьма распространенным стало сооружение дворцов по европейским эскизам, привезенным из Франции. В моду вошли длительные праздничные гуляния, брюки и женские платья, написание портретов султана и высших чиновников, для чего в султанский дворец прибыл даже фламандский художник Ж.Б. Ван Мур. В целом, «эпоха тюльпанов» была противоречивым периодом. С одной стороны, увлечение европейскими привычками привело к усилению давления на налогоплательщиков, поднявших в 1730 г. восстание в Стамбуле под руководством Патрона Халила, а с другой –

самым важным результатом эпохи стала перемена во взглядах османских государственных деятелей, начавших обращаться к европейскому опыту, что уже в 1730-е гг. позволило создать первое по-европейски обученное военное подразделение.

Зарождение русско-китайской торговли в XVII в.

Овсяникова Валерия

ХНУ имени В. Н. Каразина

o.valerochka@gmail.com

В наше время торговые отношения с Китаем занимают одно из ведущих мест во внешнеэкономической деятельности современной России. Однако это сотрудничество, прежде чем выйти на современный уровень, далось обеим сторонам непросто. Специфическая внешнеполитическая стратегия Пекина, частые приграничные конфликты и элементарные коммуникативные трудности значительно осложняли и сдерживали установление регулярных межгосударственных дипломатических и торговых отношений.

Данный вопрос рассматривался в трудах советских авторов, однако в работах современных историков этот аспект русско-китайских отношений не получил надлежащего внимания. Наиболее обстоятельные исследования, касающиеся этой темы, в свое время проводили Б. Г. Курц, М. И. Сладковский, В. С. Мясников, П. Т. Яковлева, Н. Ф. Демидова и В. Г. Дацышен. Однако в своих работах ученые зачастую рассматривают экономический аспект лишь как предлог для становления дипломатических взаимоотношений, на которые и делается основной акцент.

В качестве источников были использованы дипломатические акты, правительственные указы и документы личного происхождения. Они содержат информацию о подготовке, целях и деятельности русских посольств и торговых караванов в Китай. Также можем почерпнуть из них информацию о роли торговли как способа воздействия на Россию в переговорах.

Первоначально торговля носила преимущественно бытовой характер. Жители приграничных территорий обменивались продукцией своих промыслов и не стремились к большой прибыли от торговли. Однако, со временем, русское правительство решилось на установление дипломатических сношений со своим восточным соседом. Первым официальным русским посольством в Китай стала миссия томского казака Ивана Петлина в 1618 г. Подобно всем европейцам, посол был изумлен обилием товаров в китайской столице. На родину он привёз императорскую грамоту, в которой говорилось о возможности будущих посольств и русской торговли в Китае.

Во второй половине XVII в. Россия предпринимает попытки расширить торговлю со странами Востока и открыть новые рынки для русских купцов. В 1652 г. русское правительство организовало торговый караван в Поднебесную. Его возглавил Ф.И. Байков, которому было приказано произвести обмен русских товаров на китайские, а на деньги покупать серебро, золото и драгоценные камни, а также атлас, бархат и жемчуг. Поскольку китайская сторона не проявила интереса к обмену посольствами и установлению постоянной торговли, дипломатическая часть миссии откровенно не удалась. Зато в торговом отношении поездка имела значительный успех и принесла царской казне определенные выгоды. Таким образом, это предприятие активизировало экономический интерес правительства России в отношении Китая.

Русское правительство начало разрабатывать возможные планы налаживания торговых отношений со своим великим соседом. С этой целью в Сибирском приказе был организован опрос купцов, в ходе которого удалось установить, какие товары будут пользоваться спросом на китайском рынке. Выяснилось, что в Китае популярностью пользуется хорошее дорогое сукно яркой расцветки и особый сорт сукна – летчина. Однако главной составляющей российского экспорта должна была стать дешевая пушнина (шкуры зайцев, выдр, лисиц и недорогих соболей). В Россию же из Китая выгоднее всего было привозить жемчуг, золото, драгоценные камни, шелк-сырец и шелковые ткани, а также крашенные нити.

Для расширения торговли необходимо было договориться о разграничении владений обеих держав и урегулировать все прежние пограничные споры. Стремление русского

правительства установить постоянные дипломатические и торговые сношения с Китаем реализовалось в подписании первого межгосударственного договора в Нерчинске в 1689 г. Нерчинский договор определил правовые основы для равноправной торговли, а также установил приблизительную границу. Стремясь к миру с Китаем в интересах своей торговли, Россия пошла даже на значительные территориальные уступки. Однако в Китае внешнеэкономические связи традиционно рассматривались как милость для сопредельных народов.

Это принципиальное различие в ценностных ориентирах двух цивилизаций (восточно-европейской и дальневосточно-конфуцианской) обусловило весьма существенную специфику русско-китайских торговых отношений в последующий период.

Соціальна структура Ліберії XIX ст.: демократія чи «расизм навпаки»?

Перепелиця Сергій

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
perepelitsa.1993@mail.ru

Нова і новітня історія більшості народів Західної Африки багато в чому типова: розпад родоплемінних відносин і становлення протодержавних утворень; проникнення європейців, що спровокувало ескалацію війн і усобиць; участь в атлантичній работоргівлі, що знекровила континент і зумовила імперіалістичний поділ Африки, що завершився в останній третині XIX ст.; колоніальний період; зростання визвольного руху після Другої світової війни і здобуття незалежності. Та це не вирішило проблем Чорного континенту. Більшості африканських країн притаманні економічна відсталість, політична нестабільність і соціальні катаклізми. Але були й окремі винятки. Так, дійсно унікальним є досвід Ліберії. Раніше сторінки минулого цієї держави розглядалися в працях М. Ю. Френкеля, О. В. Зайчука, Є. Г. Смирнова, А. С. Нзерібе. Але на разі низка тенденцій і процесів потребує переоцінки й нових підходів. Африканістика ж не належить до числа популярних напрямків у вітчизняній історіографії.

Наукова новизна доповіді полягає в тому, що здійснюється одна з перших спроб критичного переосмислення наявних фактів про соціальну структуру Ліберії XIX ст., де за декларованими демократичними ідеалами приховувалися серйозні прояви дискримінації. Становлення Республіки Ліберія відбувалося в 1820–47 рр. Побудована буквально «з чистого аркушу» звільненими та депортованими зі США колишніми рабами, держава в перші десятиліття свого існування динамічно розвивалася, а в 50-60-х рр. XIX ст. навіть процвітала (за рахунок експорту за океан продуктів плантаційного господарства на своїх же судах). Конституційний лад Ліберії також будувався за зразками США: президентська республіка з двопалатним парламентом і двопартійною системою.

Водночас порядки, встановлені в країні, мали яскраво виражений дискримінаційний характер. Склалася своєрідна соціальна стратифікація. Так, американські переселенці та їх нащадки («американо-ліберійці») стали елітою, що займала ключові позиції в державному управлінні, армії, бізнесі. Іншу групу складали так звані «конгос» – нащадки рабів, звільнених біля африканського узбережжя. Ці дві привілейовані групи становили по 10% населення країни. Решту складали корінні жителі. Вони хоч і отримали громадянські права, та фактично були політично безправними. Право голосу мали лише власники нерухомості на суму від \$ 200.

Та зустрічалися й прояви «расизму навпаки». Так, у боротьбі за лідерство в лавах Республіканської партії (1855) головним аргументом однієї фракції було те, що її керівник С. Бенсон був людиною з темнішою шкірою, ніж кварталон Дж. Робертс. Економічна і соціальна політика правлячої верхівки була націлена на руйнування африканської громади, перетворення общинника в найманого робітника. За символічну плату в аборигенів скупали землі, де створювалися великі плантації кави, бавовни, цукрової тростини, індиго. Позбавлені землі, колишні общинники змушені були ставати батраками. Умови торгового обміну також були несправедливі. Природно, це спричиняло невдоволення, що переростало в повстання і бунти. Одним з найбільших було повстання племені гребо 1875-76. Взагалі ж роки без повстань були рідкістю.

Отже, в історії Ліберії XIX ст. криється парадоксальна суперечність. Сам факт виникнення незалежної африканської республіки, побудованої на передових для свого часу демократичних засадах, значною мірою сприяв краху відверто расистських теорій про нездатність «нижчої раси чорношкірих» до «цивілізованого життя». Проте ставши вільними, колишні раби самі стали проявляти «замашки» рабовласників. Більшість населення не могла користуватися проголошеними в Конституції правами, свободами і благами, ключ до яких вони відкривали. Дискримінація аборигенів була важливою

складовою державної політики та одним з головних джерел збагачення еліти. Ця ситуація заклала підвалини для багатьох проблем, що «вибухнули» в республіці вже наприкінці ХХ ст.

Символика корпуса Капы-кулу в контексте идеологии Османской империи (конец XIV – начало XIX вв.)

Попов Андрей

ХНУ имени В. Н. Каразина

faraonandros@ya.ru

Неотъемлемой частью любой идеологической системы является её визуальное отображение – символика, которая присутствует в быту, в культуре, в вооружении, а также как признак принадлежности/оппозиции к власти либо принадлежности к тому или иному сословию. В контексте османской идеологической парадигмы наиболее характерными носителями особенной «османской» символики являлись представители служилого государственного рабства, которые формировали корпус Капы-кулу («Рабы ворот»), а также суфии мистического ордена Бекташийя, создавшие специфический «симбиоз» с янычарами. Историография данного вопроса неоднозначна. С одной стороны, литература довольно обширна, с другой – авторы касались данного вопроса либо косвенно, либо слишком детально, теряя, как нам кажется, общую картину. Исследуя лишь отдельные составляющие (орнаментику янычарских клинков, философию суфийских братств, политическую историю империи и пр.), ученые до сих пор не сформировали единую комплексную схему османской идеологической системы.

В настоящем исследовании дана краткая характеристика символики янычар и суфиев бекташийя, входивших в состав корпуса Капы-кулу. Орнаментика турецкого оружия не обособлена от декора других изделий турецкого прикладного искусства и особенно близка к декору керамики и тканей. Турецкая орнаментика сложилась к началу XVI в.; XVI и XVII вв. – время ее наивысшего расцвета. В быту пользовались изделиями, привезенными из Египта, Ирана, Китая, а также из Европы, что постепенно сформировало особенный османско-турецкий стиль. Причем европейское влияние со временем усиливается (пик – XIX – XX вв.), вытесняя азиатские мотивы. Особенностью янычарского вооружения является его форма, а также надписи на нем. Главный символ янычара позднего периода – ятаган. В ранней империи символом был тюфек – особый мушкет, который, впоследствии, приняли на вооружение все стрелковые части османской армии.

Наиболее характерной частью внешнего вида янычар была униформа, ключевое место в которой занимал головной убор – войлочная шапка с ниспадающим шлыком, именуемая «фукавом Бекташи-вали», который считался духовным покровителем корпуса. Дервиши ордена Бекташийя сопровождали янычар в походах, выполняя функции полковых священников. Также отличительной особенностью ранних янычар были усы без бороды – турецкий символ воина, который постепенно распространился позже на всю Европу, но при этом исчез у самих янычар (при арабском влиянии).

Каждый орта (полк) янычар имел собственное знамя и эмблему. Эмблема наносилась на оружие, одежду, а также на тело самих воинов в виде татуировок. Поскольку все ранние янычары были мусульманами в первом поколении, то в быту они использовали много заимствований у христиан (например, кресты или «иконы» как амулеты), что поощрялось суфиями, провозглашавшими единство «книжных» религий – ислама, христианства и иудаизма, а также у турок (те же туги и бунчуки – несомненное влияние исконно турецких традиций) или арабов («надписи-обереги»).

Символика Капы-кулу разнообразна, основана на синкретизме культур и религий, но является материальной частью единой идеологической системы, которая способствовала как могуществу ранней Османской империи, так и упадку поздней.

Американские военные поставки Пакистану в 1971-1972 гг.: опыт «заключенной» дружбы

Уллах Павел

ХНУ имени В. Н. Каразина
pavloullah@gmail.com

Не является секретом, что США поставляют оружие многим странам мира. Пакистан среди этих стран стоит несколько обособленно. До 1971 г. американские поставки в эту страну были призваны не просто показать дружественное отношение Вашингтона, но и помочь режимам М. Аюб-хана и М. Яхья-хана в ликвидации военно-технического отставания от Индии. Говоря о южно-азиатском кризисе в целом, многие исследователи часто отодвигают вопрос о поставках на второй план, хотя именно они наиболее явственно демонстрируют определенное «охлаждение» США к Исламабаду. Учитывая это, автор данного исследования попытался определить основные тенденции в вопросе об американских военных поставках в указанный период.

Историография данного вопроса весьма фрагментарна, поскольку тема остается не до конца изученной (исследователи склонны анализировать опыт американских военных поставок либо в более ранние, либо более поздние годы) и требует дальнейших исследований, в первую очередь – для уточнения устоявшегося мнения о пропакистанской политике США, в подтверждение чему нередко приводят факты нарушения эмбарго на поставки вооружения, введенного самими же американцами. Общий обзор событий указанного периода можно встретить в работах С. Коэна, С. Дасгупты, Д. Кукса, Дж. Барндса, А. З. Хилали, В. П. Датта, В. Н. Москаленко и В. Я. Белокреницкого, С. И. Лунева. В качестве источников были использованы рассекреченные официальные документы по истории взаимоотношений США со странами Южной Азии. Именно эти документы – меморандумы, отчеты, стенографические записи заседаний высших государственных инстанций, дипломатическая переписка, разведывательные сводки – являются основой данного исследования. В них скрупулезно зафиксированы встречи, совещания и проч., касающиеся военных поставок Пакистану и Индии, приводится статистика, отражающая динамику поставок, определяются наиболее интересные Пакистан товары, а также рассматриваются возможные варианты развития посткризисных военных отношений с ослабленным Пакистаном. Кроме того, были использованы сборники речей И. Ганди, З. А. Бхутто, Р. Никсона, мемуары советского посла в Пакистане А. А. Родионова и воспоминания Г. Киссинджера.

В ходе работы автором были использованы компаративный и историко-генетический метод с соблюдением принципа историзма.

В результате исследования автор пришел к следующим выводам. В 1971-1972 гг. США явно пытались лишить Пакистан своей военной поддержки, реально осознав его неспособность к поддержанию в Южной Азии военно-политического паритета. Естественно, США было проще поддержать нового лидера региона – Индию, нежели вкладывать миллионы в развитие государства, которое во многих американских документах того времени именовалось «политическим банкротом». Такое же отношение явно прослеживалось в военной сфере: США попросту игнорировали запросы Пакистана на новые поставки, а старые пытались под различными предлогами задержать. То же вооружение и боеприпасы, которые были отправлены в обход существовавших запретов, едва ли могли серьезно помочь Пакистану, но зато позволили Вашингтону сохранить видимость хороших отношений с Исламабадом и плацдарм для политических маневров в дальнейшем.

Російсько-англійські протиріччя в Китаї наприкінці XIX – на початку XX ст.

Шарай Анастасія

ХНУ імені В. Н. Каразіна

nactusha_93@mail.ru

Відносини Росії та Великобританії завжди були нестабільними. Дуже часто протягом XIX ст. дві держави виступали принциповими суперниками на світовій арені. Короткі періоди співробітництва та союзних відносин зазвичай змінювалися тривалими конфліктами метою яких було не допустити наближення Російської імперії до кордонів Індії в умовах так званої „Великої гри”. Наприкінці XIX ст. до традиційних регіонів, де зіштовхувалися російсько-британські інтереси – Близького Сходу та Середньої Азії, додався новий – Далекий Схід. Боротьбою за домінування в Китаї ознаменувався злам XIX і XX століття.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у вітчизняному і зарубіжному (якщо не брати до уваги китайську історіографію) китаєзнавстві досі не була розглянута проблема суперечностей Російської та Британської імперії по китайському питанню в період розподілу Піднебесної на «сфери впливу». В окремих роботах ряду авторів (до таких слід віднести Єфимова Г. В, Сладковського М. І, Заріну Л. Л. і Лівшиць С. Г., та Острікова П. І., Бугрову М. С., Жукова О. В.) піднімається це питання, проте цілісна картина досі не утворена.

Джерелознавча база роботи складається із публікацій офіційних документів. Другу важливу, групу складають джерела особистого характеру: мемуари, щоденники й листування провідних державних діячів Росії, Великобританії та Німеччини, які безпосередньо брали участь у розробці й реалізації зовнішньополітичної доктрини, в роботі використовуються матеріали листування Вільгельма II з Миколою II. Окрему групу джерел становлять історичні праці, автори яких були сучасниками й учасниками описуваних подій. Історична доля багатьох країн Далекого Сходу на зламі XIX – XX ст. значною мірою залежала від розвитку російсько-англійського протистояння. Китай разом з іншими тихоокеанськими країнами був одним із об’єктів колоніальної експансії великих держав Європи та США

Міжнародна ситуація, що склалася на Далекому Сході в 30-х – на початку 90-х рр. XIX ст., характеризувалася виникненням і поглибленням протиріч між Росією та Великобританією. Це було зумовлено, насамперед, тим, що обидві держави намагалися будь-що випередити одна одну в боротьбі за регіональне лідерство. Успіхи Санкт-Петербурга в 1891 – 1896 рр. (початок будівництва Великої Сибірської залізниці, зовнішня політика й дипломатія Росії та Великобританії у зв’язку з японо-китайською війною 1894 – 1895 рр.) призвели до трансформації політики британських правлячих кіл, які спочатку намагалися перетворити територію Цинської імперії на своє монопольне володіння, а потім були змушені виступити з відкритою пропагандою розподілу цієї країни на „сфери впливу”. Протягом 1891 – 1896 рр. Росії вдалося не тільки значно посилити свої позиції в Східній Азії, але й стати реальним конкурентом Великобританії в боротьбі за лідерство в регіоні. Поворотним моментом у російсько-британському суперництві цього періоду стало досягнення Петербургом спільної з Парижем та Берліном позиції щодо перегляду Симоносекського миру 1895 р. Це надало можливість не тільки запобігти здійсненню експансивних планів токійського уряду, але й не дозволити Форін-офісу реалізувати власний сценарій.

На початку XX ст. Росії не вдалося втримати перевагу, отриману після завершення японо-китайської війни. Незважаючи на всі зусилля російської дипломатії, Великобританія зуміла певною мірою повернути собі лідируючі позиції на Далекому Сході. Англо-японський договір 1902 р. змінив баланс сил на користь антиросійського блоку. Однією з головних причин цього стали протиріччя всередині російських правлячих кіл. Вагаючись з

ухваленням рішень щодо цілей і методів далекосхідної політики, Санкт-Петербург не зміг оперативно зреагувати на зміну міжнародної ситуації в регіоні.

Отже, Петербург явно не зумів правильно оцінити розстановку сил на Далекому Сході й переоцінив свій вплив на китайський уряд. Розплатою за це стала поразка у війні 1904 – 1905 рр.

